

LIETUVOS TAUTINĖS MAŽUMOS ISTORIOGRAFIJOJE: KARO TARNYBOS PROBLEMA 1919–1940 M.*

Doc. dr. Vytautas JOKUBAUSKAS

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2025.40.6>

Anotacija. 1919–1940 m. Lietuvos kariuomenė daugiausia buvo komplektuojama iš šauktinių ir tai lėmė, kad reikšminga visuomenės dalis turėjo atlikti arba buvo atlikusi karo tarnybą. Iš viso tarpukariu Lietuvos kariuomenėje tarnavo apie 280 tūkst. vyrų. Tai – ženklus skaičius, turint omenyje, kad šalyje gyveno 2–2,5 mln. gyventojų ir beveik penktadalis jų buvo tautinių mažumų atstovai, kurie irgi tarnavo Lietuvos kariuomenės gretose. Be to, 1923–1939 m. Lietuvos sudėtyje buvo autonominis Klaipėdos kraštas, kurio buvo kitokia praeitis, kultūrinė ir religinė savastis. Šio regiono tautinė sudėtis gerokai skyrėsi nuo kitų Lietuvos regionų sudėties. Klaipėdos krašte dominavo vokiečių tautybės ir kultūros atstovai. Tautiniai skirtumai modernaus nacionalizmo epochoje Lietuvos valstybėje ir jos kariuomenėje kėlė įtampų.

Šiame straipsnyje apžvelgiama istoriografija, kurioje iki šiol analizuotos įvairios problemos, susijusios su tautinių mažumų tarnyba tarpukariu Lietuvos kariuomenėje. Daugiausia dėmesio joje sulaukė gausiausios tautinės bendruomenės, t. y. žydai ir vokiečiai. Išskirtinis vaidmuo teko gudams (baltarusiams), kurie kurį laiką (1918–1923 m.) tar-

* Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos (LMTLT) finansuojamą Valskybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programos projektą „Tautinės mažumos Lietuvos kariuomenėje 1918–1940 m.: vokiečių lojalumo atvejis“. Projekto numeris S-LIP-21-9.

navo Lietuvos kariuomenės tautinių pagrindų sudarytuose vienetuose. Su tautinių mažumų tarnybos Lietuvos kariuomenėje problemų analize susijusi istoriografija šiame straipsnyje įkontekstinama, papildant bendrą tautinių mažumų tarpukario istoriografiją apžvalga, kurioje karo tarnyba išskiriama kaip vienas, bet tikrai ne pagrindinis tautinių mažumų istorijos tarpukariu aspektas, sulaukęs istorikų dėmesio.

Pagrindiniai žodžiai: *istoriografija, tautinės mažumos, kariuomenė, lojalumas, karo tarnyba, Lietuvos Respublika.*

Analizuojant įvairius moderniojo nacionalizmo epochoje vykstančius istorinius procesus, tenka atkreipti dėmesį ne tik į skirtingas visuomenės socialines grupes, lyčių skirtumus bei kitas ypatybes, bet ir į asmenų tautines tapatybes. Plačiai paplitus tautinių valstybių, kuriose dominuoja (kiekybiškai ir (ar) politiškai) titulinės tautos, fenomenui, iš naujo iškilo sena karių lojalumo problema. Šiuolaikinės valstybės monopolizavo organizuotą smurtą ir ginklų naudojimą, sutelkdamos karinę galią tik savo rankose. Tačiau kariuomenių vaidmuo valstybių vidaus ir užsienio politikoje gali pasireikšti įvairiai. Jos ne tik užtikrina saugumą, gindamos valstybę nuo išorės priešų, esamo politinio režimo išlikimą valdžioje, bet ir gali destabilizuoti šalies vidaus padėtį, kai politinė valdžia netenka kontrolės, o kariuomenė organizuoja perversmus¹. Buvęs Lietuvos kariuomenės vadas div. gen. Stasys Raštikis atsiminimuose apie tarpukario Lietuvos saugumo atvejį samprotavo:

„Valstybė gali turėti daug kareivių ir daug medžiaginių ginklų, bet vis tiek jos kariuomenė bus nestipri, jei tie kareiviai bus nepatikimi ir jei tie ginklai bus atiduoti į netikusias rankas. Juk žinome, kad negeras žmogus ir šiaip gali būti kitiems pavojingas. Dar pavojingesnis jis bus tada, kada jam į rankas bus duotas dar ir ginklas. Fizinis ginklas gali būti naudingas, bet kartu jis gali būti dar labiau žalingas ir pavojingas. Viskas priklausys nuo to, į kokio žmogaus rankas jis [ginklas] pateks. Vienas žmogus, turėdamas šautuvą rankose, apgins kitus nuo plėšikų. Tuo tarpu kitas, gavęs tą patį šautuvą, pats taps plėšiku ir ims kitus plėšti. Iš to išvada, kad kaip kiekvie-

¹ Vaičenonis, J. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius, 2003; Kilinskas, K. *Politikai su antpečiais. Civilinės ir karinės valdžios sąveika tarpukario Lietuvoje*. Vilnius, 2022.

*nos valstybės, taip ir kiekvienos kariuomenės jėga priklausys ne tik nuo jos dydžio ir medžiaginių ginklų, bet dar labiau nuo karių moralinės jėgos ir jų dvasinių dorybių. Tai ypač svarbu mažai tautai ir jos kariuomenei.*²

Lietuvos kariuomenės gen. št. mjr. Vytautas Bulvičius 1939 m. išleistame vadovėlyje universiteto studentams apibendrina:

„Ypač kiekvienai valstybei kenkia vidaus atsparumo stoka. <...> Labai sunku išsilaikyti ir toms valstybėms, kurių gyventojų tautinė sudėtis yra mišri. <...> Ypač bloga toms valstybėms, kurios valdo sritis, gyvenamas kaimyninių valstybių tautybių gyventojų (pav. Čekoslovakija). Savotišku būdu tų valstybių interesai padidėja, nes prie visų kitų interesų prisideda dar interesas išlaikyti svetimųjų gyvenamas sritis. Tų sričių gyventojai, nors ir moka mokesčius, nors ir tarnauja kariuomenėje, bet lemiamos kovos momentais jais pasitikėti negalima. Taigi mūsų amžiuje, kai tautybės klausimai laikomi pačiais svarbiausiais, „mozaikinėms“ valstybėms gresia padalinimo pavojus kiekvienu sunkesniu metu.“³

1939 m. prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, rugsėjo mėn. Lietuvos kariuomenė paskelbė ir atliko dalinę mobilizaciją. Reliacijoje apibendrinant šią mobilizaciją padarytos šios išvados: *„Dalis mažumų pateko į tokius dalinius, kur jų buvimas gali būti pavojingas net pačiam daliniui (pav., daug vietos vokiečių pateko į IV ir V PABn⁴). Kai kuriose dalyse susidarė jau per daug didelis mažumų ir priešvalstybiškai nusistačiusių nušimtis (2 PP⁵ vyravo žydai ir miestelėnai). Tai įvyko dėl to, kad buvo griežtai laikytasis teritorialinio mob. principo. Gyvenantieji vokiečių pasienyje vokiečiai pakliuvo į ten pat formuojamus batalionus, o Kauno žydai buvo paskirti į Kaune formuojamus dalinius. Toks mažumų ir nepatikimo elemento suskirstymas, siekiant mobilizacijos greičio, pateisinamas, bet visiškai nepateisinamas daliniams skiriamų uždavinių atžvilgiu.“⁶*

² Raštikis, S. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*, t. I. Los Angeles, 1956, p. 370.

³ Bulvičius, V. *Karinis valstybės rengimas*. Vilnius, 2019 [pirmasis leidimas – 1939], p. 94–95.

⁴ **PABn** – Pasienio apsaugos batalionas. Pagal Lietuvos kariuomenės planus tokie batalionai pavojaus atveju buvo formuojami iš pasienio policijos ir gretimų apylinkių šaulių. Pasienio apsaugos batalionai turėjo stabdyti priešą pajėgas staigaus įsiveržimo atveju ir taip laimėti laiko kariuomenei mobilizuotis ir pajėgoms sutelkti numatytose pozicijose.

⁵ 2-ajame pėstininkų pulke.

⁶ Surgailis, G. 1939 m. rugsėjo dalinė Lietuvos kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*, 2023, t. 38, p. 251.

Cituojami tarpukario autoriai ir šaltiniai, Lietuvos kariuomenės karininkai nusako tautinių mažumų svarbos užtikrinant valstybės saugumą problemos esmę ir kaip ji buvo suvokiama. Kariuomenė ir lojalumas yra susiję su tautine saviidentifikacija, nes, remiantis karo mokslais, karinę galią sudaro trys komponentai:

- a) karių pasirengimas ir jų motyvacija;
- b) taikomos karybos teorijos ir karinis planavimas;
- c) materialinis karinių pajėgų aprūpinimas.

Jei „a“, t. y. personalo motyvacija, nulinė, tai ir kiti du komponentai tampa lygūs nuliui. Svarbu ne tik karius apginkluoti. Daug svarbiau, ką kariai mano ir ką darys arba ko nedarys su tais ginklais. Todėl moderniojo nacionalizmo epochoje karių tautinė priklausomybė laikyta svarbiu aspektu, stebėta su tuo susijusi padėtis, rinkti duomenys. Žinoma, tam tikras etninis aspektas karyboje visada egzistavo ir turėjo įtakos mūsų ir karų eigai. Ne išimtis ir tarpukario Lietuvos kariuomenė. Joje atkreiptas dėmesys ir į atsargos karių paskirstymą daliniuose, atsižvelgiant į tautybę ir kilmę⁷.

Kadangi tarpukariu Lietuvos kariuomenė buvo komplektuojama taikant visuotinės karo prievolės sistemą⁸, kariai ir civilių visuomenė buvo labai glaudžiai susiję. Analizuojant tautinių mažumų tarnybos kariuomenėje problemą ir aptariant istoriografiją, dėl minėtos aplinkybės tikslinga kontekstiškai paliesti tautinių problemų nagrinėjimui skirtas publikacijas, o ne griežtai apsiriboti darbais, kurių objektas buvo kariai – tautinių mažumų atstovai. Apskritai lietuvių kaip titulinės tautos konkuravimo su kitomis etninėmis grupėmis ir ypač jų įsitvirtinimo miestuose XX a. pirmoje pusėje problema istoriografijoje nagrinėta Vasilijaus Safronovo, Dangiro Mačiulio ir Dariaus Staliūno⁹. Yra publikacijų, kuriose netgi akcentuojamas Lietuvos kariuomenės ir Šaulių sąjungos vaidmuo lituani-

⁷ Jokubauskas, V. Lietuva ant karo slenksčio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 314–315.

⁸ Černius, N. Karo prievolės teisėkūra Lietuvoje (1918–1940). *Karo archyvas*, 2023, t. 38, p. 108–161.

⁹ Safronovas, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis: tapatybės ideologijų konkurencija XX a. Klaipėdoje*. Vilnius, 2011; Mačiulis, D.; Staliūnas, D. *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.)*. Vilnius, 2015.

zuojant miestus¹⁰.

Šiame straipsnyje aptariama tautinių mažumų tarpukario Lietuvoje problema istoriografijoje, bendrame karo istorijos tyrimų kontekste. Lietuvos karo istorijos istoriografijos aptarimui ir analizei buvo skirta ir kitų autorių dėmesio. Lietuvos karo istorijos istoriografijos raidą nuo archeologinių tyrimų pritaikymo iki pokario partizanų kovų yra analizavę Mandydas Vitkūnas¹¹, Valdas Rakutis¹², Vytautas Lesčius¹³, Jonas Vaičenonis¹⁴, Mindaugas Pocius¹⁵ ir Vygantas Vareikis¹⁶. Karo istorikas J. Vaičenonis chronologiškai pristatė karo istorijos tyrimų 1918–2008 m. organizavimo problemas¹⁷. Plačiau tarpukario Lietuvos karo istorijos bendrai¹⁸ ir paramilitarizmo¹⁹ tyrimų istoriografiją atskirai yra aptaręs ir šio straipsnio autorius. Paminėtina Mindaugo Sereičiko recenzija, kurioje apžvelgiama

¹⁰ Balkus, M. *Kaip Kovno tapo Kaunu: miesto lituanizavimas 1918–1940 m.* Kaunas, 2023.

¹¹ Vitkūnas, M. Archeologijos mokslo vaidmuo Lietuvos karo istorijos tyrimuose. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 296–306.

¹² Rakutis, V. XVIII a. Lietuvos karo istorijos tyrimų apžvalga. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 307–322.

¹³ Lesčius, V. Dėl Lietuvos kariuomenės kūrimo ir nepriklausomybės kovų istoriografijos. *Lietuvos istorijos studijos*, 2002, t. 10, p. 35–50.

¹⁴ Vaičenonis, J. Dvi kariuomenės – dveji tyrimai. *Darbai ir dienos*, 2000, t. 24, p. 183–190; Vaičenonis, J. 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 339–354.

¹⁵ Pocius, M. 1944–1953 metų partizaninio karo Lietuvoje istoriografija. *Istorija*, 2006, t. 64, p. 52–64.

¹⁶ Vareikis, V.; Jokubauskas, V. Research into Military History: Its Status and Prospects in Lithuania. In *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVIII). Ed. by V. Jokubauskas; V. Safronovas; V. Vareikis. Klaipėda, 2014, p. 309–319.

¹⁷ Vaičenonis, J. Lietuvos karo istorijos tyrimų organizavimas 1918–2008 metais. *Istorija*, 2009, t. 73, p. 59–67.

¹⁸ Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejais*. Klaipėda, 2014, p. 30–41.

¹⁹ Jokubauskas, V. Nauja knyga Lietuvos šaulių sąjungos šimtmečiui istoriografijos kontekste [Rec. kn.: Nefas, Mindaugas. Dvasios aristokratai: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m. Vilnius: Versus, 2019, 495 p., ISBN 978-9955-829-22-5]. In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVIII). Ed. by V. Vareikis, S. Pocyte. Klaipėda, 2019, p. 243–253.

su tautinių mažumų tarnyba Lietuvos kariuomenėje susijusi istoriografija²⁰. Įvardinti istoriografijos aptarimo pavyzdžiai iliustruoja kelias galimas skirtingas strategijas. Tai chronologinis tyrimų pristatymas, įvedant periodizaciją. Taip tyrėjai ir jų darbai dažnai pristatomi per kintančių politinių procesų perspektyvą tam tikrais ideologiniais aspektais, atsižvelgiant į tematikų tabu ar prioritetus. Tokiais atvejais išryškėja strategija, atskirianti skirtingas istoriografines tradicijas ir mokyklas. Kita galima istoriografijos pristatymo strategija – tematinė, taikoma grupuojant darbus pagal siauresnes potemes.

Taigi, apskritai Lietuvos karo istorijos istoriografija įvairiais aspektais skirtingų autorių yra aptarta. Šiuo atveju į tautinių mažumų istorijos tarpukariu Lietuvoje tyrimus žvelgiame iš vykdomo projekto perspektyvos, kurio objektas yra vokiečiai, tarnavę Lietuvos kariuomenėje. Istorijos moksle istoriografijos aptarimai ir analizės, savotiškos savirefleksijos, yra vienas kertinių aspektų, pagrindžiant tyrimų naujumą. Kaimyninių šalių istorikai taip pat analizuoja savo mokslinių tyrimų lauko tendencijas, pokyčių ir tradicinių prieigų sankirtas²¹. Tokie istoriografiniai darbai kai kuriais atvejais praverčia aktualizuojant tam tikras temas, suaktualinant atskirus visuomenei rūpimus aspektus, nagrinėjant praeities atvejus. Nacionalinių valstybių tautinės ir konfesinės mažumos XXI a. yra susidomėjimą keliantis objektas, diskutuojant apie saugumo ir valstybių bei visuomenių raidos tendencijas, įtampų išvengimo strategijas.

²⁰ Sereičikas, M. [Rec. kn.: Surgailis, Gintautas. Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2020, 305 p., ISBN 978-609-8277-00-5]. *Women and War: Roles and Experiences in Lithuanian History = Moterys ir karas: vaidmenys ir patirtys Lietuvos istorijoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XLII). Sud. V. Jokubauskas. Klaipėda, 2021, p. 333–337.

²¹ Kopõtin, I.; Piirimäe, K. The Modern History of the Estonian War of Independence or How Military History is Written in Estonia. *Forschungen zur baltischen Geschichte*, 2022, Nr. 17, p. 188–199.

TARPUKARIO LIETUVOS TAUTINĖS MAŽUMOS ISTORIOGRAFIJOJE

Nuo savęs priskyrimo tam tikrai tautinei grupei gali priklausyti asmens požiūris, sprendimai ir elgsena. Mokslininkų polinkis tipologizuoti ir klasifikuoti lemia, kad visuomenės skirstomos į tautines grupes, o pastarosiose įžvelgiamos tam tikros politinės, ideologinės srovės. Ne išimtis ir tarpukario Lietuva, kurioje greta dominavusios *titulinės* lietuvių tautos gyveno ir kitų tautų bendruomenės. Tautinė Lietuvos visuomenės sudėtis tarpukariu *de facto* buvo fiksuojama vieną kartą – 1923 m., o Klaipėdos krašto – 1925 m. (atliekant perskaičiavimą ir pritaikant statistinius duomenis prie 1923 m. duomenų). Surašymo metu buvo nustatyta, kad 1923 m. Lietuvoje gyveno 2,022 mln. gyventojų, iš jų – 1,702 mln. lietuvių (83,88 proc.), 153,7 tūkst. žydų (7,58 proc.), 65,6 tūkst. lenkų (3,23 proc.), 50,5 tūkst. rusų (2,49 proc.) ir 29,2 tūkst. vokiečių (1,44 proc.). Kitos tautinės grupės buvo negausios – nesudarė ir procento visos populiacijos²². Vėliau, pridėjus Klaipėdos krašto gyventojų surašymo duomenis, nurodoma, jog 1923 m. gyventojų buvo 2,171 mln., iš jų 12 457 neturėjo Lietuvos Respublikos pilietybės. Pakito ir piliečių pasiskirstymo tautybėmis proporcijos: 1,739 mln. sudarė lietuviai (80,14 proc. visų gyventojų), 154,3 tūkst. – žydai (7,11 proc.), 88,6 tūkst. – vokiečiai (4,08 proc.), 65,6 tūkst. – lenkai (3,02 proc.), 50,7 tūkst. – rusai (2,33 proc.)²³. Būta priekaištų, kad lenkų tautinė grupė apdorojant surašymo duomenis buvo sumažinta²⁴. Taigi, penkios gausiausios tautinės grupės, sudarančios daugiau kaip procentą visos populiacijos, buvo lietuviai, žydai, vokiečiai, lenkai ir rusai. Gausumo aspektas reikšmingas karinio aspekto kontekste, nes tai lėmė, kiek šių tautų atstovų turėjo tarnauti Lietuvos kariuomenėje ir kiek jie ten buvo pastebimi.

Taigi, tarpukariu Lietuvoje gyvenusios tautinės mažumos yra su-
laikusios istoriografų dėmesio. Tiriant tarpukario Lietuvos istorijos
problemas, tautinių mažumų aspektas taip pat paliestas skirtinguose

²² Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys. Kaunas, 1926, p. xxxvi.

²³ Lietuvos statistikos metraštis 1929–1930, t. 3, Kaunas, 1931, p. 11.

²⁴ Eberhardt, P. *Przemiany narodowościowe na Litwie*. Warszawa, 1997; Buchowski, K. *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940*. Białystok, 1999; Buchowski, K. Retorsijos įkaltai: lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940. *Darbai ir dienos*, t. 34, 2003, p. 49–101.

kontekstuose. Nesiimsime analizuoti visos istoriografijos, susijusios su tarpukario Lietuvos tautinių mažumų istorija, tik pateiksime pavyzdžių, siekdami įkontekstinti šio tyrimo objektą – tautinių mažumų Lietuvos kariuomenėje problemą – iš istoriografinės perspektyvos. Viena pastebėtų prieigų tautinių mažumų istorijai tirti – jų indėlis ir vaidmuo ekonominėje veikloje. Šiame kontekste paminėtini Ingridos Jakubavičienės²⁵, Gedimino Vaskelos²⁶ darbai. Kitas svarbus aspektas buvo lietuvių kalbos vartojimo tarpukariu viešumoje klausimas²⁷ ir tam tikri lituanizacijos procesai, pavyzdžiui, istoriko Mindaugo Balkaus²⁸ tyrime, kuriame analizuotas visuomenės ir viešosios erdvės Kauno mieste lituanizavimas. Nagrinėtas ir tautininkų požiūris į Lietuvos tautines mažumas²⁹.

Analizuojant bendrai tarpukario Lietuvos, kaip tautinės valstybės, istorijos aspektus, susijusius su tautinėmis mažumomis, išskirtini istoriko Sauliaus Kaubrio darbai³⁰ ir pažymėtina, kad mokslininkai dažniausia nagrinėjo atskiras tautines grupes. Tai, matyt, susiję ir su skirtinga jų padėtimi, įtaka bei dydžiu tarpukariu. Todėl skiriasi šaltinių bazė, jų prieinamumas (fizinis ir kalbinis) ir problemų aktualumas. Istorikai Saulius Kaubrys ir Mindaugas Tamošaitis, daugiausia remdamiesi lietuviškais šaltiniais, yra analizavę vokiečių tautinės grupės problemas tarpukario Lietuvoje³¹. Klaipėdos krašto gyventojai yra patekę į Arūnės Liucijos Arbušauskaitės³² akademinį interesų lauką. Nemažai dėmesio istoriogra-

²⁵ Jakubavičienė, I. Die Deutschen in der litauischen Wirtschaft 1918–1940 (im Vergleich zum Memelgebiet). *Annaberger Annalen*, 2011, No. 19, S. 68–99; Jakubavičienė, I. Vokiečiai Lietuvos ūkyje XX a. 3–4 dešimtmečiais. *Lituanistica*, 2011, t. 57, Nr. 4 (86), p. 405–424.

²⁶ Vaskela, G. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius, 2014.

²⁷ Ažubalis, A.; Buikienė, D.; Kazlauskaitė-Markelienė, R. *Valstybinė kalba Lietuvos kariuomenėje (1918–1940)*. Vilnius, 2010.

²⁸ Balkus, M. *Visuomenės ir viešosios erdvės lituanizavimas Kauno mieste 1918–1940 m.* [Daktaro disertacija.] Kaunas, 2017; Balkus, M. *Kaip Kovno tapo Kaunu: miesto lituanizavimas 1918–1940 m.* Kaunas, 2023.

²⁹ Ivanovas, B. Tautinių mažumų įvaizdžio samprata Lietuvių tautininkų sąjungos ideologinėse nuostatose. *Politologija*, 2002, Nr. 2, p. 92–111.

³⁰ Kaubrys, S. *National Minorities in Lithuania: An Outline*. Vilnius, 2002.

³¹ Kaubrys, S.; Tamošaitis, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų*. Vilnius, 2013.

³² Arbušauskaitė, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)*. Klaipėda, 2010.

fijoje skirta gausiausiai tarpukario Lietuvos tautinei mažumai – žydams. Įvairius aspektus yra nagrinęję istorikai Eglė Bendikaitė³³, Vygas Vaireikis³⁴, Gediminas Vaskela³⁵, Linas Venclauskas³⁶, Hektoras Vitkus³⁷ ir kt. Paminėtinas vienas paskutinių darbų, kuriame žydų istorija Lietuvoje pristatyta plačiuose chronologijos rėmuose³⁸. Neišvengiamai ir dėl istorinių ryšių, ir dėl konflikto bei kitų priežasčių į akademinę akiratį pateko lenkų tautinė mažuma³⁹. Atskirai istoriografijoje apžvelgta rusų tautinė mažuma⁴⁰. Šiame kontekste išskirtina istoriografija, susijusi su tautinių mažumų atstovų tarnyba Lietuvos kariuomenėje.

³³ Bendikaitė, E. Sionistinio judėjimo tendencijos Lietuvos Respublikoje (1918–1940). *Sociologija: Mintis ir veiksmas*, 2001, Nr. 3–4, p. 68–77; Bendikaitė, E. The Zionist press on lithuanian-jewish economic rivalry in the 1930s. *Lithuanian historical studies*, 2005, Nr. 10, p. 121–144.

³⁴ Vaireikis, V. Žydų ir lietuvių susidūrimai bei konfliktai tarpukario Lietuvoje. In *Kai ksenofobija virsta prievarta: lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX–XX a. pirmoje pusėje*. Vilnius, 2005, p. 157–180.

³⁵ Vaskela, G. Lietuvių ir žydų santykiai visuomenės modernėjimo ir socialinės sferos politinio reguliavimo aspektai (XX a. pirmoji pusė). In *Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje: Tarp tarpininko ir konkurento*. Vilnius, 2006, p. 133–176; Vaskela, G. Žydai Lietuvos ūkio struktūroje (1919–1940 m.). In *Lietuvos žydai: Istorijos studija*. Vilnius, 2012, p. 331–346.

³⁶ Venclauskas, L. Nauji žydų svetimumo aspektai XX amžiaus trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių lietuvių periodikoje. *Darbai ir dienos*, 2010, Nr. 54, p. 75–93.

³⁷ Vitkus, H. Smulkiojo verslo lituanizacija tarpukario Lietuvoje: ideologija ir praktika. In *Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje: Tarp tarpininko ir konkurento*. Vilnius, 2006, p. 177–216.

³⁸ *The History of Jews in Lithuania. From the Middle Ages to the 1990s. Series: On the Boundary of Two Worlds*, Vol. 44. Edit. V. Sirutavičius; D. Staliūnas; J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė, 2020.

³⁹ Eberhardt, P. *Przemiany narodowościowe na Litwie*. Warszawa, 1997; Buchowski, K. *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940*. Białystok, 1999; Miknys, R. Lietuvos lenkų tauta: XX a. projekcijos ir realijos. In *Praeities baruose: skiriama akademikui Vytautui Merkiui 70-ies metų jubiliejaus proga*. Vilnius, 1999, p. 243–254; Buchowski, K. Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais. *Darbai ir dienos*, 2003, t. 34, p. 49–101.

⁴⁰ Marcinkevičius, A. Rusų mažumos visuomeninė padėtis Lietuvoje 1918–1940 m.: socialiniai aspektai. *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 4, p. 20–28; Kasatkina, N.; Marcinkevičius, A. *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*. Vilnius, 2009.

LIETUVOS KARIUOMENĖS KARIAI – TAUTINIŲ MAŽUMŲ ATSTOVAI

Tautinės mažumos minimos ir su Lietuvos nepriklausomybės karu susijusioje historiografijoje⁴¹. Lietuvos kariuomenės statistinius duomenis ir tautinių mažumų atstovų skaičiaus kariuomenėje pokyčius yra atskleidęs istorikas J. Vaičenonis⁴². Anot istoriko, „dar XX a. trečiame dešimtmetyje Vytautas Steponaitis⁴³ „Mūsų žinyne“⁴⁴ gana plačiai analizavo šaukiamų kariuomenės naujokų išsilavinimą ir mokymą, kartu pateikdamas ir išsamius duomenis apie jų tautybes. Iš pateiktų straipsniuose duomenų sudaryta lentelė <...>, kurioje matyti tautybių proporcijos ir skaičių kitimo tendencijos. Tai palyginus su surašymo duomenimis, akivaizdu, kad lietuvių kariuomenėje tarnavo 3–4 procentais daugiau negu bendras tautybių vidurkis. Žydų tautybės karių vidutiniškai buvo 2 procentais mažiau negu bendras vidurkis. Mažesnis buvo ir lenkų procentas, rusų procentas beveik atitiko vidurkį, o vokiečių buvo šiek tiek didesnis. Kariuomenės štabas žinias apie kariuomenės sudėtį pagal tautybes ir religijas rinko per visą Lietuvos valstybės nepriklausomybės laikotarpį. Remiantis šiais duomenimis, sudaryta duomenų lentelė <...>, apimanti laikotarpį nuo 1928 iki 1934 metų. Iš šių duomenų matyti, kad lietuvių kareivių skaičius padidėjo dar 2 procentais, palyginti su bendru surašymo vidurkiu. Žydų skaičius, sumažėjęs apie pusę procento, buvo stabilus. <...> Kiek kitokie [anot istoriko J. Vaičenonio – aut. past.] buvo karininkų korpuso duomenys. Kaip pavyzdį galima pateikti 1925 ir 1934 metų skaičius ir juos palyginti.

⁴¹ Ališauskas, K. *Kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1. Chicago, IL, 1972; Ruška, A. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės*, t. 2. Cleveland, 1981; Ruška, A. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės*, t. 3. Cleveland, 1982; Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004.

⁴² Vaičenonis, J. Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m. *Karo archyvas*, 2002, t. 17, p. 144–180.

⁴³ Šio autoriaus darbai, publikuoti tarpukariu, priskirtini dažniau publikuotiems šaltiniams, nes jis, būdamas Lietuvos kariuomenės karininkas, kariniuose leidiniuose skelbė kariuomenės duomenis be istorijos tyrimui būdingos vidinės ir išorinės kritikos, faktų verifikavimo, kitų praktikų deklaravimo ir akivaizdaus taikymo.

⁴⁴ Steponaitis, V. Naujokų išsilavinimas (1921–1924 m.), *Mūsų žinynas*, 1926, t. 11, Nr. 33, p. 357–374; Steponaitis, V. Naujokų išsilavinimas (1925–1926 m.). *Mūsų žinynas*, 1927, t. 13, Nr. 37, p. 1–8.

1925 rugsėjo 18 d. iš 1260 karininkų lietuvių tautybės buvo 95 % (1 197 karininkai), gudų – 1,5 % (18), rusų – 1,2 % (15), vokiečių – 1,1 % (14), latvių – 0,3 % (4), žydų – 0,3 % (4), ukrainiečių – 0,3 % (4) ir visų kitų – 0,3 % (4). 1934 m. gruodžio 31 d. duomenimis, iš 1 301 karininko lietuvių tautybės buvo 98,54 % (1 282 karininkai), rusų – 0,62 % (8), gudų – 0,30 % (4), vokiečių – 0,08 % (1), latvių – 0,08 % (1), žydų 0,08 % (1), lenkų – nė vieno, visų kitų – 0,30 % (4)⁴⁵. Istoriko teigimu, „akivaizdu, kad per dešimtmetį Lietuvos kariuomenės karininkų korpusas tapo daug lietuviškesnis. To negalima pasakyti apie kareivių korpusą, kur kariai pagal tautybes praktiškai buvo pasiskirstę atitinkamai pagal esamas valstybės tautinės sudėties proporcijas“⁴⁶. Istoriografijoje pažymima, kad „pirmaisiais nepriklausomybės metais dėl profesionalių karininkų trūkumo į tarnybą kariuomenėje, taip pat ir Artilerijos skyriuje, buvo priimami užsieniečiai: lenkai, rusai, vokiečiai ir kt. Tačiau ilgainiui užsienio karininkų paslaugų buvo atsisakoma“⁴⁷.

Remiantis istoriografijoje pateiktais statistiniais duomenimis, Lietuvos kariuomenėje galima išskirti tris kiekybiškai gausiausias tautines grupes: tai vadinamosios *titulinės* tautos atstovai lietuviai, tautinių mažumų atstovai žydai ir vokiečiai. Aptariant karių išsilavinimo problemą, pateikiama duomenų apie tautinių mažumų padėtį. Pavyzdžiui, 1934 m. pavasarinio šaukimo metu 8-asis pėstininkų pulkas gavo 347 naujokus, iš jų „39 lietuviai buvo beraščiai, 59 mažaraščiai, taip pat beraščiai buvo 8 rusai, 2 žydai, 3 vokiečiai ir 1 totorius. Tačiau iš pašauktų kitataučių daugelis nemokėjo skaityti ir rašyti lietuviškai, nors savo gimtąją kalbą visa tai gebėjo daryti“⁴⁸. Istoriografijoje plačiau nagrinėta tarpukario Lietuvos kariuomenės karių išsilavinimo problema⁴⁹.

⁴⁵ Vaičenonis, J. Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m., *Karo archyvas*, 2002, t. 17, p. 173–175.

⁴⁶ Ten pat, p. 175.

⁴⁷ Jonaitis, M. Nuo artileristo iki ginklininko: ginklavimo karininkų korpusas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2016, t. 31, p. 91.

⁴⁸ Surgailis, G. *Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas*. Vilnius, 2022, p. 169–170.

⁴⁹ Ažubalis, A.; Kazlauskaitė-Markelienė, R. Lietuvos kariuomenės kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1929–1940 m.). *Karo archyvas*, 2005, t. 20, p. 255–301.

GAUSIAUSIOS TAUTINĖS MAŽUMOS: VOKIEČIAI IR ŽYDAI

Ypatingas dėmesys XX a. 4-ajame dešimtmetyje Lietuvos kariuomenėje buvo skiriamas vokiečių tautybės kariams. Tai lėmė dalies jų anti-lietuviška laikysena ir Lietuvos konfrontacija su kaimynine Vokietija⁵⁰. Istorikė Petronėlė Žostautaitė yra analizavusi Klaipėdos krašto gyventojų tarnybos Lietuvos kariuomenėje XX a. 4-ajame dešimtmetyje problemą⁵¹. Kadangi Klaipėdos krašto, arba Rytų Prūsijos, gyventojai į karo veiksmus Lietuvos teritorijoje 1919 m. reagavo ir įsitraukė į kovą, apie jų motyvus ir patirtis plačiau yra rašiusi istorikė Silva Pocytė⁵². Naujaušioje istoriografijoje pateikiami atskirų karinių vienetų veiklos epizodai, iš kurių galima spręsti apie Klaipėdos krašto vokiečių tarnybą Lietuvos kariuomenėje. Iki 1930 m. paprastai pulkus papildydavo naujokai – pašaukti tarnauti aplinkinio regiono gyventojai, bet 1930 m. rudenį į 9-ąjį pėstininkų pulką „atvyko per šimtą šauktinių klaipėdiečių. Manyta, kad dauguma lietuvių kalbos nemokės, bet apsirikta. Jos nemokančių atsirado ne tiek jau daug: 7-ojoje kuopoje – 15, Kulkosvaidininkų kuopoje – 8, 9-ojoje kuopoje – 11, 8-ojoje kuopoje – 9. Visi kiti lietuviškai suprato, tik jiems buvo sunku šia kalba kalbėti. Pakalbinti jauni kareiviai klaipėdiečiai papasakojo, kad šauktinius Klaipėdos miesto vokietininkai gąsdino, jog Lietuvos kariuomenėje jie pražus, nes ten, girdi, su vokiečiais elgiamasi žiauriai, tačiau pulke jokio žiaurumo nepatyrę, priešingai – viskas atrodė artima, paprasta: viršininkai korektiški, mandagūs“⁵³.

Apie vokiečių tautybės karius Lietuvos kariuomenėje užsimenama karinių dalinių istorijose: pvz., gudų – paminima, kad tarp prisiekusių karių vienas buvo vokietis⁵⁴, 1-ojo pėstininkų pulko – pateikiama sta-

⁵⁰ Jokubauskas, V. Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918–1940. *Annaberger Annalen*, 2009, Nr. 17, S. 285–300.

⁵¹ Žostautaitė, P. Klaipėdiečiai Lietuvos kariuomenėje 1930–1939 metais. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, 1989, t. 2 (107), p. 85–97.

⁵² Pocytė, S. Prūsijos lietuviai ir Lietuvos nepriklausomybės kovos 1919 m. pirmoje pusėje. *Karo archyvas*, 2023, Nr. 38, p. 73–107.

⁵³ Surgailis, G. *Devintasis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas*. Vilnius, 2023, p. 146.

⁵⁴ Surgailis, G. *Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m.* Vilnius, 2020, p. 134.

tistika apie pulko šauktinius pagal tautybes ir išsilavinimą⁵⁵. Analogiška informacija pateikiama 4-ojo pėstininkų pulko⁵⁶, 5-ojo pėstininkų pulko⁵⁷ ir 6-ojo pėstininkų pulko⁵⁸ istorijose. 4-ojo pėstininkų pulko istorijai skirtoje monografijoje G. Surgailis, remdamasis archyviniais šaltiniais, išsamiau pristatė vokiečių tautybės karių elgseną ir požiūrį XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje. Minėtos knygos autorius teigia, kad „1938 m. pabaigoje, po Čekoslovakijos padalijimo ir Sudetų krašto prijungimo, atvirai nacionalistines nuotaikas pradėjo reikšti tarnauti į pulką pašaukti Klaipėdos krašto vokiečiai. Jie garsiai ėmė kalbėti vokiškai, nesivaržydami džiūgavo, kad nebereikia bijoti bendrauti savo gimtąja kalba, nes jie turi galingą užtarėją Vokietiją, ir kad ji greitai Klaipėdos kraštui padarys tą patį, ką padarė Čekoslovakijai. 1-ajame batalione Klaipėdos krašto vokietis Kurtas Grossas, gavęs fiktyvius dokumentus, kad serga motina, specialiai nuvyko į Klaipėdos kraštą pažiūrėti, kas ten vyksta atšaukus karo padėtį. Grįžęs į batalioną, jis visiems pasakojo, kas dedasi: Klaipėdoje ir visame krašte vyksta didžiulės manifestacijos, visi sveikinasi vokiškai, vokiečių nuotaika labai pakili, nes jie įsitikinę, kad Klaipėdos kraštas greitai bus prijungtas prie Vokietijos“⁵⁹. Tas pats autorius 5-ojo pėstininkų pulko istorijoje aprašo analogišką situaciją, konstatuodamas, kad „vokiečiai džiaugėsi, o pulko karininkų ir kareivių nuotaika dėl šių įvykių buvo prislėgta“⁶⁰. 7-ojo pėstininkų pulko istorijoje teigiama, kad Lietuvos kariuomenėje tarnavę vietos vokiečiai, „tapę grandiniais ar jaunesniaisiais puskarininkiais, gąsdindavo šaulius ir jų šeimų narius, kaip, pavyzdžiui, Doviluose, įtraukė į „juodąją knygą“ ir grasino, kad, kai tik ateis Hitleris, jie bus pakarti“⁶¹.

⁵⁵ Surgailis, G. *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*. Vilnius, 2011, p. 173; Surgailis, G. *Pirmasis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas 1920–1940 m. Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 79.

⁵⁶ Surgailis, G. *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*. Vilnius, 2016, p. 171.

⁵⁷ Surgailis, G. *Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas*. Vilnius, 2017, p. 168, 191.

⁵⁸ Surgailis, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*. Vilnius, 2019, p. 116.

⁵⁹ Surgailis, G. *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 200.

⁶⁰ Surgailis, G. *Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas*, p. 177.

⁶¹ Surgailis, G. *Septintasis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butėgidžio pulkas*. Vilnius, 2021, p. 190.

Pateikti pavyzdžiai patenka į gerokai platesnį propagandos, nukreiptos prieš Lietuvos valstybę, kontekstą⁶². Pulų istorijose G. Surgailis pateikė į Lietuvos kariuomenę pašauktų naujokų, vokiečių tautybės karių, charakteristikas. 4-ojo pėstininkų pulko istorijoje minima, kad jie – „vokiško nusistatymo, mėgsta užgaulioti lietuvius. Jo brolis pabėgo į Vokietiją, kad išvengtų karo prievolės. <...> Griežtų vokiškų principų, priklauso slap-tai jaunimo organizacijai, mėgsta politikuoti, lietuvių nekenčia, draugauja tik su vokiečiais. <...> griežtų vokiškų pažiūrų, pastebėtas sveikinantis „Heil Hitler“. <...> Griežtų vokiškų pažiūrų, šmeižia lietuvius ir viską, kas lietuviška, mėgsta girtauti ir kelti peštynes“⁶³ ir t. t.

Antilietuviškai nusiteikę vokiečių tautybės kariai pristatyti ir 5-ojo pėstininkų pulko istorijoje, pateikiant panašaus pobūdžio faktų, tik aptariant kito dalinio padėtį⁶⁴. Vokiečių karių antilietuviškos elgsenos tarnaujant Lietuvos kariuomenėje problemą yra aptaręs ir šio straipsnio autorius⁶⁵. Tai leidžia susidaryti bendrą vaizdą apie vokiečių karių tarnybos skirtinguose Lietuvos kariuomenės daliniuose lojalumo Lietuvos valstybei problemą. Lygiagrečiai statistiniai duomenys apie karių pulkuose pasiskirstymą pagal tautybes leidžia daryti prielaidą, kad vokiečių tautybės kariai buvo išsklaidyti po skirtingus dalinius ir įgulas, todėl pavieniai kiekybiniai duomenys neatrodo dideli ir poveikio pulkų galimybėms veikti pavojaus metu neturėjo daryti. Tačiau tai prielaida, kurią dar reikia atskirai tikrinti tyrimo metu. Bet minėtuose G. Surgailio darbuose vokiečių tautybės kariai nėra tyrimo objektas. Pulų istorijose chronologiškai atpasakojami dalinių praeities (tarpukario) įvykiai. O apskritai platesnių tyrimų šia tema (vokiečių tarnybos Lietuvos kariuomenėje) istoriografijoje (kurioje tyrimo objektas būtų vokiečių tautybės kariai) kol kas stinga.

⁶² Kuodys, M. Kovos su antivalstybine propaganda Lietuvos kariuomenėje bruožai 1927–1940 m. *Karo archyvas*, 2014, t. 29, p. 189–240.

⁶³ Surgailis, G. *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 200–201.

⁶⁴ Surgailis, G. *Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas*, p. 175.

⁶⁵ Jokubauskas, V. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p. 179–186.

Kariuomenės statistikoje buvo išskiriama žydų tautinė mažuma⁶⁶. Šia tema istoriografija platesnė. Žydų vaidmuo 1919–1920 m. Lietuvos nepriklausomybės kare 2001 m. buvo paliestas Dovo Levino straipsnyje⁶⁷. Lietuvos kariuomenės karių žydų statistikos ir tarnybos sąlygų aspektai nagrinėti J. Vaičenonio Lenkijoje ir Lietuvoje publikuotuose darbuose⁶⁸. Paminėtinos Solomono Atamuko knygos⁶⁹, kuriose aptarti žydų, tarnavusių Lietuvos kariuomenėje tarpukariu, skaičiaus ir motyvacijos klausimai. Panašius klausimus analizavo ir Liudas Truska, pažymėjęs, kad žydai buvo aktyvūs Lietuvos valstybės kūrėjai ne tik politiniuose, bet ir kariniuose baruose⁷⁰. Aušra Jurevičiūtė analizavo kai kuriuos Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos raidos ir veiklos aspektus⁷¹. Su žydų tarnybos kariuomenėje aspektais susijusių duomenų pateikta Rolando Gustaičio publikacijoje, skirtoje Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos veiklai aptarti⁷². Taip pat paminėtinas Hektoro Vitkaus straipsnis, kuriame

⁶⁶ 1939 m. rudenį po dalinės mobilizacijos Lietuvos kariuomenė iš dalinių rinko duomenis, kiek į juos pateko tautinių mažumų atstovų. 2-ojo pėstininkų pulko 7-ojoje kuopoje po mobilizacijos iš 190 karių 69 buvo žydai (36,32 proc.), tokio pat dydžio 8-ojoje kuopoje – 64 žydai (33,68 proc.), atitinkamai 9-ojoje kuopoje – 79 žydai (41,58 proc.). Žr.: 2-ojo pėstininkų D. L. K. Algirdo pulko 1939 m. gruodžio 29 d. raportas. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1148, l. 26.

⁶⁷ Levin, D. Žydai Lietuvos nepriklausomybės kovose. *Žydų muziejus. Almanachas*. Vilnius, 2001, p. 50.

⁶⁸ Vaičenonis, J. *Żydzi w wojsku litewskim 1918–1940. Od armii komputerowej do narodowej (XVI–XX w.)*, t. 1, 1998, s. 319–326; Vaičenonis, J.; Wołos, M. *Żydzi na Litwie w latach 1918–1940. Studia i szkice z dziejów w regionie Bałtyku*. Sud. Z. H. Nowak, Z. Karpus. Toruń, 1998, s. 153–165; Vaičenonis, J. Prisiekę Adonojo vardu. *Darbai ir dienos*, 2003, Nr. 34, p. 273–283.

⁶⁹ Atamukas, S. *Žydai Lietuvoje: XIV–XX amžiai*. Vilnius, 1990, p. 52, 139; Атамукас, С. *Евреи в Литве*. Вильнюс, 1990, с. 52; Atamukas, S. *Lietuvos žydų kelias: nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius, 1998, p. 124, 416.

⁷⁰ Truska, L. *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo Lietuvoje raida*. Vilnius, 2005, p. 67–68, 70.

⁷¹ Jurevičiūtė, A. *Buvusių karių organizacijos ir jų vaidmuo Lietuvos vidaus politikoje 1923–1940 m.* [disertacija]. Kaunas, 2009, p. 79–83; 187–194; Jurevičiūtė, A. Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjunga ir jos veikla Lietuvoje 1933–1940 m. *Žydai Pakauinėje*. Sud. I. Stepukonienė. Kaunas, 2018, p. 66–123.

⁷² Густайтис, Р. *Союз еврейских воинов, участвовавших в борьбе за независимость Литвы. Научные труды по иудаике. Материалы XX Международной ежегодной конференции по иудаике*, т. 3. Москва, 2013, с. 63–69.

analizuojami žydų motyvai apsisprendžiant dėl karo tarnybos Lietuvos kariuomenėje Nepriklausomybės karo metu⁷³. Šio straipsnio autorius, Vytautas Jokubauskas, yra nagrinėjęs tautinių mažumų, taip pat ir žydų, tarnybos Lietuvos kariuomenėje problemas per patikimumo ir pasitikėjimo jais prizmę⁷⁴. Žydų karių išsilavinimo ir kalbos vartojimo tarpukariu Kauno įguloje aspektus savo tyrime palietė Mindaugas Balkus⁷⁵. Paminėtinas Viliaus Kavaliausko sudarytas leidinys⁷⁶, apžvelgiantis žydų karo tarnybos tarpukario Lietuvos kariuomenėje klausimus. Žydų į(si)traukimo į Lietuvos kariuomenės formavimo(si) procesą politines aplinkybes yra aptaręs Česlovas Laurinavičius⁷⁷. Dėmesio žydų vaidmens Nepriklausomybės kare refleksijoms istoriografijoje yra skyrusi Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė⁷⁸. Vienas naujausių darbų analizuojama tematika – Eglės Bendikaitės tyrimas apie Panevėžio krašto žydų veiklą Nepriklausomybės karo metu⁷⁹. Panašia tematika publikacijų paskelbta periodinėje spau-

⁷³ Vitkus, H. Žydų kariai Lietuvos (lietuvių) Nepriklausomybės (1919–1923 m.) kovose: ką žinome apie jų motyvus? *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXVIII). Sud. V. Vareikis, S. Pocyte. Klaipėda, 2019, p. 163–185.

⁷⁴ Jokubauskas, V. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.*, p. 95–105, 135–189.

⁷⁵ Balkus, M. Sociokultūrinis lietuvinimas Kauno įguloje 1919–1940 m. *Kauno istorijos metraštis*, 2016, Nr. 16, p. 85–102.

⁷⁶ *Pažadėtoji žemė – Lietuva. Lietuvos žydai kuriant valstybę 1918–1940 m.* Sud. V. Kavaliauskas. Vilnius, 2013.

⁷⁷ Laurinavičius, Č. Lietuva – Versalio sistemos provincija ar (ir) pasaulinės revoliucijos forpostas. *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 1. Sud. D. Blažytė-Baužienė, E. Gimžauskas, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, G. Rudis, A. Svarauskas, J. Vaičenonis, *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2013, p. 99–100, 186.

⁷⁸ Šiaučiūnaitė-Verbickienė, J. Žydų ir lietuvių abipusio pažinimo ir kultūrinio bendradarbiavimo atspirtys tarpukario Lietuvoje: priemonės ir rezultatai. *Abipusis pažinimas: Lietuvių ir žydų kultūriniai saitai* (specialusis Lietuvos istorijos studijų leidinys), t. 8. Sud. J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė. Vilnius, 2010, p. 27–28.

⁷⁹ Bendikaitė, E. Lai kalba žygiai ir faktai: Panevėžio krašto žydai Nepriklausomybės kovose. *Is Panevėžio praeities: Lietuvos nepriklausomybės gynėjai ir puoselėtojai*. Sud. D. Pilkauskas, Z. Pikelytė. Panevėžys, 2018, p. 64–83. Lietuvos kariuomenėje tarnavusių žydų tematika yra paliečiama ir kitame E. Bendikaitės straipsnyje: Bendikaitė, E. Už garbę Lietuvos... *Radviliškio kraštas*, 2015, Nr. 1, p. 18–23.

doje⁸⁰ ir internetinėje žiniasklaidoje⁸¹. Hektoras Vitkus ir šio straipsnio autorius yra analizavę kiekybinius duomenis, susijusius su žydų tarnyba tarpukariu Lietuvos kariuomenėje⁸².

IŠSKIRTINIS ATVEJIS: NACIONALINIAI DALINIAI

Išskirtinis vaidmuo tarpukariu Lietuvos kariuomenėje teko gudų (baltarusių) tautinei mažumai, nes tik šios etninės grupės pagrindu tuo metu buvo formuojami atskiri kariniai vienetai. Pažymėtina, kad tautiniai daliniai praeityje buvo, o XXI a. yra gana įprasta dalinių rūšis. XIX–XX a. lietuviškų dalinių buvo kitų valstybių kariuomenėse. Kai kada tai nieko bendro neturėjo su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo tradicija, siekiais atkurti valstybingumą ar apskritai Lietuva. Štai 1817–1830–1831 m. Rusijos imperijos kariuomenėje veikė Lietuvos atskiras korpusas (rus. *Литовский отдельный корпус*). „Lietuviškų“ karinių dalinių buvo ir Prūsijos, kuri XVIII a. sėkmingai dalyvavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos karalystės (Abiejų Tautų Respublikos – ATR) padalijimuose ir politiniame jų likvidavime, kariuomenėje. Nors dalinių pavadinimai bei numeracija kito (kai Prūsija tapo suvienytos Vokietijos dalimi arba, tiksliau, jos vienytoja), bet nuoroda į Lietuvą liko, pvz., „lietuvių ulonų pulkas“ (vok. *Litthauische Ulanen-Regiment*) ir „lietuvių dragūnų pulkas“⁸³ (vok. *Litthauisches Dragoner-Regiment*). Tautinių dalinių tradicija išliko gabi ir po Pirmojo pasaulinio karo. Žemaičių batalionas kurtas Lietuvos kariuomenėje⁸⁴. „Tautiniai“ lietuvių arba žemaičių daliniai (batalionas ir pulkas) 1919 m. buvo suformuoti

⁸⁰ Aničas, J. Žydai Lietuvos valstybės atkūrimo darbuose. *Lietuvos Jeruzalė*, 1993, vasaris, Nr. 2 (40), p. 2; Pociūnas, A. Lietuvos žydai kariai. *Kauno diena*, 1994, spalio 20, Nr. 246, p. 18; Taicas, G. Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės rabinai kapelionai. *Beigelių krautuvėlė*, 2018, Nr. 2, p. 14–16.

⁸¹ Januta, D. Lietuvos karžygiai – Lietuvos žydai [2024-06-12]. < <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-04-23-donatas-januta-lietuvis-karzygiai-lietuvis-zydai/43923> >.

⁸² Jokubauskas, V.; Vitkus, H. Jews as Lithuanian Army Soldiers in 1918–1940 (quantitative analysis). *Lithuanian Historical Studies*, 2021, t. 25, p. 99–133.

⁸³ *Dragoner-Regiment Prinz Albrecht von Preußen (Litthauisches) Nr. 1*. Red. A. Kwasny. Lage, 2002.

⁸⁴ Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, 1937, t. 8, p. 211–244.

Raudonojoje armijoje⁸⁵. XXI a. Jungtinės Karalystės kariuomenės sudėtyje yra iš Nepalo kilusių gurkhų (angl. *Gurkhas*) karinių dalinių.

Gudų dalinių Lietuvos kariuomenėje atsiradimas pirmiausia sietinas su Lietuvos valstybės planuotomis ribomis, į kurias turėjo patekti Gardino, Lydos ir Ašmenos regionai, kuriuose gausiai gyveno ir tebegyvena gudų (baltarusių) tautos atstovai. 1918 m. projektuota, kad lietuvių ir gudų dalinių santykis bus 2 : 1, t. y. jį sudarys Lietuvos kariuomenės korpusas, o jame – lietuvių divizija ir gudų brigada⁸⁶. Žinoma, visos sudėties gudų brigada nebuvo suformuota, bet numatyti tautiniai daliniai buvo sukurti. Jau 1921 m. Aleksandras Ružancovas glaustai aptarė tautinių gudų dalinių kūrimo ir veikimo Lietuvos kariuomenės sudėtyje aplinkybes⁸⁷. Trumpai tarpukario Lietuvos kariuomenės gudų tautinius dalinius yra pristatęs Vytenis Statkus išėivijoje išleistoje knygoje⁸⁸. Šį klausimą savo darbuose analizavo ir istorikas Vytautas Lesčius, aptardamas šių vienetų kūrimą⁸⁹ ir dalyvavimą karo veiksmuose⁹⁰. Bet išsamiausiai gudų tautinių dalinių Lietuvos kariuomenėje istorijos problematiką analizavo G. Surgailis, kuris 2020 m. su leidinių serijos „Lietuvos kariuomenės istorija“ rubrika⁹¹ išleido knygą „Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m.“⁹², kurioje autorius chronologiškai pateikia gudų pulko, bataliono, kuopų ir kavalerijos vieneto istoriją tarpukariu.

⁸⁵ Гайгалайте, А. Советские литовские воинские формирования в 1917–1920 гг. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, serija A, 1962, t. 1 (12), p. 133–147.

⁸⁶ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1923*. Vilnius, 1998, p. 76.

⁸⁷ Ružancovas, A. Gudų kariuomenės dalys Lietuvoje. *Mūsų žinynas*, 1921, t. 1, Nr. 2, p. 96–104.

⁸⁸ Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Chicago, 1986, p. 57.

⁸⁹ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1923*. Vilnius, 1998, p. 320–341.

⁹⁰ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004, p. 23, 39, 138–144, 160–167, 253, 273, 283, 286, 290, 315, 368, 380, 394.

⁹¹ Iki 2023 m. iš viso buvo išleista 40 šios serijos knygų. Plačiau apie seriją žr.: Jokubauskas, V. Pirmoji „žalia“ Lietuvos kariuomenės istorijos serijos knyga [Pugačiauskas, Virgilijus. *XIX a. Lietuvos karinių dalinių istorija*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2019. – 126 p. ISBN 978-609-8074-97-0]. In *Women and War: Roles and Experiences in Lithuanian History = Moterys ir karas: vaidmenys ir patirtys Lietuvos istorijoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XLII). Ed. by V. Jokubauskas. Klaipėda, 2021, p. 321–332.

⁹² Surgailis, G. *Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m.* Vilnius, 2020.

IŠVADOS

Istoriografijoje nagrinėti įvairūs aspektai, susiję su tautinėmis mažumomis tarpukario Lietuvoje. O bendrame kontekste pažymėtina istoriografija, kurioje paliečiama tautinių mažumų karo tarnybos Lietuvos kariuomenėje problematika. Šiuo atžvilgiu pirmiausia išskirtinos trys tautinės grupės, kurioms skirta daugiau dėmesio, – žydai, vokiečiai ir gudai. Susidomėjimą pirmomis dviem lėmė jų gausumas tarpukario Lietuvos visuomenėje ir kariuomenei kilę iššūkiai dėl jų lojalumo. Trečioji – gudai dėmesio sulaukė dėl savo išskirtinio vaidmens tarpukario Lietuvos kariuomenėje. Jų pagrindu buvo formuojami tautiniai kariniai vienetai, tačiau tai nebuvo taikoma kitoms Lietuvos tautinėms bendruomenėms.

Žydai ir gudai, tarnavę Lietuvos kariuomenėje, dažniau yra tyrimų objektas, o tyrimų, kurių objektas būtų vokiečiai, kaip tautinė grupė, atlikta gerokai mažiau. Ši tema istoriografijoje daugiau paliečiama, kai pateikiama kontekstinė arba faktografinė informacija. Žinoma, apie žydų ir gudų karius taip pat galima rasti darbų, ypač skirtų Nepriklausomybės karui, kuriuose minimos šios tautinės grupės ir jų atstovai, tarnavę Lietuvos kariuomenėje. Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į tautinių mažumų karių lojalumo, tarnaujant Lietuvos kariuomenėje, problemą ir pačios kariuomenės požiūrį minėtu klausimu.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA:

Nepublikuoti:

1. Kariuomenės štabo dokumentų fondas (f. 929).

Publikuoti:

1. Ališauskas, K. *Kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1. Chicago, IL, 1972.
2. Aničas, J. Žydai Lietuvos valstybės atkūrimo darbuose. *Lietuvos Jeruzalė*, 1993, vasaris, Nr. 2 (40), p. 2.
3. Arbušauskaitė, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)*. Klaipėda, 2010.

4. Atamukas, S. *Lietuvos žydų kelias: nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius, 1998.
5. Atamukas, S. *Žydai Lietuvoje: XIV–XX amžiai*. Vilnius, 1990.
6. Ažubalis, A.; Buikienė, D.; Kazlauskaitė-Markelienė, R. *Valstybinė kalba Lietuvos kariuomenėje (1918–1940)*. Vilnius, 2010.
7. Ažubalis, A.; Kazlauskaitė-Markelienė, R. Lietuvos kariuomenės kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1929–1940 m.). *Karo archyvas*, 2005, t. 20, p. 255–301.
8. Balkus, M. *Kaip Kovno tarpo Kaunu: miesto lituanizavimas 1918–1940 m.* Kaunas, 2023.
9. Balkus, M. Sociokultūrinis lietuvinimas Kauno įguloje 1919–1940 m. *Kauno istorijos metraštis*, 2016, Nr. 16, p. 85–102.
10. Balkus, M. *Visuomenės ir viešosios erdvės lituanizavimas Kauno mieste 1918–1940 m.* [Daktaro disertacija]. Kaunas, 2017.
11. Bendikaitė, E. Lai kalba žygiai ir faktai: Panevėžio krašto žydai Nepriklausomybės kovose. *Iš Panevėžio praeities: Lietuvos nepriklausomybės gynėjai ir puoselėtojai*. Sud. D. Pilkauskas, Z. Pikelytė. Panevėžys, 2018, p. 64–83.
12. Bendikaitė, E. Sionistinio judėjimo tendencijos Lietuvos Respublikoje (1918–1940). *Sociologija: Mintis ir veiksmas*, 2001, Nr. 3–4, p. 68–77.
13. Bendikaitė, E. The Zionist press on lithuanian-jewish economic rivalry in the 1930s. *Lithuanian historical studies*, 2005, Nr. 10, p. 121–144.
14. Bendikaitė, E. Už garbę Lietuvos... *Radviliškio kraštas*, 2015, Nr. 1, p. 18–23.
15. Buchowski, K. *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940*. Białystok, 1999.
16. Buchowski, K. Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais. *Darbai ir dienos*, 2003, t. 34, p. 49–101.
17. Bulvičius, V. *Karinis valstybės rengimas*. Vilnius, 2019 [pirmas leidimas 1939].
18. Černius, N. Karo prievolės teisėkūra Lietuvoje (1918–1940). *Karo archyvas*, 2023, t. 38, p. 108–161.
19. *Dragoner-Regiment Prinz Albrecht von Preußen (Litthauisches) Nr. 1*. Red. A. Kwasny. Lage, 2002.

20. Eberhardt, P. *Przemiany narodowościowe na Litwie*. Warszawa, 1997.
21. Ivanovas, B. Tautinių mažumų įvaizdžio samprata Lietuvių tautininkų sąjungos ideologinėse nuostatose. *Politologija*, 2002, Nr. 2, p. 92–111.
22. Jakubavičienė, I. Die Deutschen in der litauischen Wirtschaft 1918–1940 (im Vergleich zum Memelgebiet). *Annaberger Annalen*, 2011, No. 19, S. 68–99.
23. Jakubavičienė, I. Vokiečiai Lietuvos ūkyje XX a. 3–4 dešimtmečiais. *Lituanistica*, 2011, t. 57, Nr. 4 (86), p. 405–424.
24. Januta, D. Lietuvos karžygiai – Lietuvos žydai [2024 06 12]. < <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-04-23-donatas-januta-lietuvos-karzygiai-lietuvos-zydai/43923> >.
25. Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.
26. Jokubauskas, V. Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918–1940. *Annaberger Annalen*, 2009, Nr. 17, S. 285–300.
27. Jokubauskas, V. Lietuva ant karo slenkščio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*, 2012, t. XXVII, p. 314–315.
28. Jokubauskas, V. Nauja knyga Lietuvos šaulių sąjungos šimtmečiui istoriografijos kontekste [Rec. kn.: Nefas, Mindaugas. *Dvasios aristokratai: Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Vilnius: Versus, 2019, 495 p. ISBN 978-9955-829-22-5]. In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVIII). Ed. by V. Vareikis, S. Pocytė. Klaipėda, 2019, p. 243–253.
29. Jokubauskas, V. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p. 179–186.
30. Jokubauskas, V. Pirmoji „žalia“ Lietuvos kariuomenės istorijos serijos knyga [Pugačiauskas, Virgilijus. *XIX a. Lietuvos karinių dalių istorija*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2019. – 126 p. ISBN 978-609-8074-97-0]. In *Women and War: Roles and Experiences in Lithuanian History = Moterys ir karas: vaidmenys ir patirtys Lietuvos istorijoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XLII). Ed. by V. Jokubauskas. Klaipėda, 2021, p. 321–332.

31. Jokubauskas, V.; Vitkus, H. Jews as Lithuanian Army Soldiers in 1918–1940 (quantitative analysis). *Lithuanian Historical Studies*, 2021, t. 25, p. 99–133.
32. Jonaitis, M. Nuo artileristo iki ginklininko: ginklavimo karininkų korpusas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2016, t. 31, p. 91.
33. Jurevičiūtė, A. *Buvusių karių organizacijos ir jų vaidmuo Lietuvos vidaus politikoje 1923–1940 m.* [Disertacija]. Kaunas, 2009.
34. Jurevičiūtė, A. Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjunga ir jos veikla Lietuvoje 1933–1940 m. *Žydai Pakauinėje*. Sud. I. Stepukonienė. Kaunas, 2018, p. 66–123.
35. Kasatkina, N.; Marcinkevičius, A. *Rusai Lietuvos Respublikos vi-suomenėje 1918–1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*. Vilnius, 2009.
36. Kaubrys, S. *National Minorities in Lithuania: An Outline*. Vilnius, 2002.
37. Kaubrys, S.; Tamošaitis, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasauli-nių karų*. Vilnius, 2013.
38. Kilinskas, K. *Politikai su antpečiais. Civilinės ir karinės valdžios sąveika tarpukario Lietuvoje*. Vilnius, 2022.
39. Kopõtin, I.; Piirimäe, K. The Modern History of the Estonian War of Independence or How Military History is Written in Estonia. *Forschungen zur baltischen Geschichte*, 2022, Nr. 17, p. 188–199.
40. Kuodys, M. Kovos su antivalstybine propaganda Lietuvos kariuo-menėje bruožai 1927–1940 m. *Karo archyvas*, 2014, t. 29, p. 189–240.
41. Laurinavičius, Č. Lietuva – Versalio sistemos provincija ar (ir) pa-saulinės revoliucijos forpostas. *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 1. Sud. D. Bla-žytė-Baužienė, E. Gimžauskas, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, G. Rudis, A. Svarauskas, J. Vaičėnonis, *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vil-nius, 2013.
42. Lesčius, V. Dėl Lietuvos kariuomenės kūrimo ir nepriklausomy-bės kovų istoriografijos. *Lietuvos istorijos studijos*, 2002, t. 10, p. 35–50.
43. Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004.
44. Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1923*. Vilnius, 1998.
45. Levin, D. Žydai Lietuvos nepriklausomybės kovose. *Žydų muzie-*

jus. *Almanachas*. Vilnius, 2001.

46. *Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys*. Kaunas, 1926.

47. *Lietuvos statistikos metraštis 1929–1930*, t. 3. Kaunas, 1931.

48. Mačiulis, D.; Staliūnas, D. *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.)*. Vilnius, 2015.

49. Marcinkevičius, A. Rusų mažumos visuomeninė padėtis Lietuvoje 1918–1940 m.: socialiniai aspektai. *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 4, p. 20–28.

50. Miknys, R. Lietuvos lenkų tauta: XX a. projekcijos ir realijos. In *Praeities baruose: skiriama akademikui Vytautui Merkiui 70-ies metų jubiliejaus proga*. Vilnius, 1999, p. 243–254.

51. *Pažadėtoji žemė – Lietuva. Lietuvos žydai kuriant valstybę 1918–1940 m.* Sud. V. Kavaliauskas. Vilnius, 2013.

52. Pocyte, S. Prūsijos lietuviai ir Lietuvos nepriklausomybės kovos 1919 m. pirmoje pusėje. *Karo archyvas*, 2023, Nr. 38, p. 73–107.

53. Pociūnas, A. Lietuvos žydai kariai. *Kauno diena*, 1994, spalio 20, Nr. 246, p. 18.

54. Pocius, M. 1944–1953 metų partizaninio karo Lietuvoje istoriografija. *Istorija*, 2006, t. 64, p. 52–64.

55. Rakutis, V. XVIII a. Lietuvos karo istorijos tyrimų apžvalga. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 307–322.

56. Raštikis, S. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*, t. I. Los Angeles, 1956.

57. Ruška, A. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės*, t. 2. Cleveland, 1981.

58. Ruška, A. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės*, t. 3. Cleveland, 1982.

59. Ružancovas, A. Gudų kariuomenės dalys Lietuvoje. *Mūsų žinynas*, 1921, t. 1, Nr. 2, p. 96–104.

60. Safronovas, V. *Praeitis kaip konflikto šaltinis: tapatybės ideologijų konkurencija XX a. Klaipėdoje*. Vilnius, 2011.

61. Sereičikas, M. [Rec. kn.: Surgailis, Gintautas. *Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m.* Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2020, 305 p. [ISBN 978-609-8277-00-5]. *Women and War: Roles and Experiences in Lithuanian History* = Mote-

rys ir karas: vaidmenys ir patirtys Lietuvos istorijoje (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XLII). Sud. V. Jokubauskas. Klaipėda, 2021, p. 333–337.

62. Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Chicago, 1986.

63. Steponaitis, V. Naujokų išsilavinimas (1921–1924 m.). *Mūsų žiny-
nas*, 1926, t. 11, Nr. 33, p. 357–374.

64. Steponaitis, V. Naujokų išsilavinimas (1925–1926 m.). *Mūsų žiny-
nas*, 1927, t. 13, Nr. 37, p. 1–8.

65. Surgailis, G. 1939 m. rugsėjo dalinė Lietuvos kariuomenės mobi-
lizacija. *Karo archyvas*, 2023, t. 38, p. 236–298.

66. Surgailis, G. *Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto
pulkas*. Vilnius, 2022.

67. Surgailis, G. *Devintasis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio
pulkas*. Vilnius, 2023.

68. Surgailis, G. *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo
pulkas*. Vilnius, 2016.

69. Surgailis, G. *Lietuvos kariuomenės gūdų kariniai daliniai 1918–
1923 m.* Vilnius, 2020.

70. Surgailis, G. *Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio
Kęstučio pulkas*. Vilnius, 2017.

71. Surgailis, G. *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio
Gedimino pulkas*. Vilnius, 2011.

72. Surgailis, G. *Septintasis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegi-
džio pulkas*. Vilnius, 2021.

73. Surgailis, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*.
Vilnius, 2019.

74. Surgailis, G. Pirmasis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio
Gedimino pulkas 1920–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 55–115.

75. Šiaučiūnaitė-Verbickienė, J. Žydų ir lietuvių abipusio pažinimo
ir kultūrinio bendradarbiavimo atspirtys tarpukario Lietuvoje: priemo-
nės ir rezultatai. *Abipusis pažinimas: Lietuvių ir žydų kultūriniai saitai*
(specialusis Lietuvos istorijos studijų leidinys (t. 8)). Sud. J. Šiaučiūnaitė-
Verbickienė. Vilnius, 2010, p. 27–28.

76. Taicas, G. Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės rabinai
kapelionai. *Beigelių krautuvėlė*, 2018, Nr. 2, p. 14–16.

77. *The History of Jews in Lithuania. From the Middle Ages to the 1990s. Series: On the Boundary of Two Worlds*, Vol. 44. Edit. V. Sirutavičius; D. Staliūnas; J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė. 2020.

78. Truska, L. *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo Lietuvoje raida*. Vilnius, 2005.

79. Vaičenonis, J. 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 339–354.

80. Vaičenonis, J. Dvi kariuomenės – dvejopi tyrimai. *Darbai ir dienos*, 2000, t. 24, p. 183–190.

81. Vaičenonis, J. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius, 2003.

82. Vaičenonis, J. Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m. *Karo archyvas*, 2002, t. 17, p. 144–180.

83. Vaičenonis, J. Lietuvos karo istorijos tyrimų organizavimas 1918–2008 metais. *Istorija*, 2009, t. 73, p. 59–67.

84. Vaičenonis, J. Prisiekę Adonojo vardu. *Darbai ir dienos*, 2003, Nr. 34, p. 273–283.

85. Vaičenonis, J. Żydzi w wojsku litewskim 1918–1940. *Od armii komputowej do narodowej (XVI–XX w.)*, t. 1, 1998, s. 319–326.

86. Vaičenonis, J. Wołos, M. Żydzi na Litwie w latach 1918–1940. *Studia i szkice z dziejów w regionie Bałtyku*. Sud. Z. H. Nowak, Z. Karpus. Toruń, 1998, s. 153–165.

87. Vareikis, V. Žydų ir lietuvių susidūrimai bei konfliktai tarpukario Lietuvoje. In *Kai ksenofobija virsta prievarta: lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX–XX a. pirmoje pusėje*. Vilnius, 2005, p. 157–180.

88. Vareikis, V.; Jokubauskas, V. Research into Military History: Its Status and Prospects in Lithuania. In *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVIII). Ed. by V. Jokubauskas; V. Safronovas; V. Vareikis. Klaipėda, 2014, p. 309–319.

89. Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, 1937, t. 8, p. 211–244.

90. Vaskela, G. Lietuvių ir žydų santykiai visuomenės modernėjimo ir socialinės sferos politinio reguliavimo aspektai (XX a. pirmoji pusė). In *Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje: Tarp tarpininko ir*

konkurento. Vilnius, 2006, p. 133–176.

91. Vaskela, G. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius, 2014.

92. Vaskela, G. Žydai Lietuvos ūkio struktūroje (1919–1940 m.). In *Lietuvos žydai: Istorijos studija*. Vilnius, 2012, p. 331–346.

93. Venckauskas, L. Nauji žydų svetimumo aspektai XX amžiaus trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių lietuvių periodikoje. *Darbai ir dienos*, 2010, Nr. 54, p. 75–93.

94. Vitkūnas, M. Archeologijos mokslo vaidmuo Lietuvos karo istorijos tyrimuose. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 296–306.

95. Vitkus, H. Smulkiojo verslo lituanizacija tarpukario Lietuvoje: ideologija ir praktika. In *Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje: Tarp tarpininko ir konkurento*. Vilnius, 2006, p. 177–216.

96. Vitkus, H. Žydų kariai Lietuvos (lietuvių) Nepriklausomybės (1919–1923 m.) kovose: ką žinome apie jų motyvus? *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXVIII). Sud V. Vareikis, S. Pocyte. Klaipėda, 2019, p. 163–185.

97. Žostautaitė, P. Klaipėdiečiai Lietuvos kariuomenėje 1930–1939 metais. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, serija A, 1989, t. 2 (107), p. 85–97.

98. Атамукас, С. *Евреи в Литве*. Вильнюс, 1990.

99. Гайгалайте, А. Советские литовские воинские формирования в 1917–1920 гг. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, serija A, 1962, t. 1 (12), p. 133–147.

100. Густайтис, Р. Союз еврейских воинов, участвовавших в борьбе за независимость Литвы. *Научные труды по иудаике. Материалы XX Международной ежегодной конференции по иудаике*, т. 3. Москва, 2013, с. 63–69.

Įteikta 2024 m. birželio 11 d.

LITHUANIAN NATIONAL MINORITIES IN HISTORIOGRAPHY: THE PROBLEM OF MILITARY SERVICE IN 1919-1940

Associate professor Vytautas JOKUBAUSKAS

Institute of Baltic Region History and Archaeology, Klaipėda University

In the era of modern nationalism, wars have taken on a new dimension. No longer were rulers fighting each other over the dependence of individual provinces, but nations were fighting against each other. This led to the problem of loyalty of national minorities in 20th-century states. Particularly with universal conscription and the mass mobilisation of men into the armed forces. This was permanently emphasised by the Lithuanian military leadership between the wars; officers wrote papers on military security issues. From 1919 to 1940, the Lithuanian army was formed basically relying on conscripts, which meant that a significant part of society was touched by military service. In total, about 280,000 men served in the Lithuanian army between the wars, a significant number in a country with a population of 2-2.5 million. Almost 20% of the population were members of national minorities. Thus, men belonging to national minorities also served in the ranks of the Lithuanian Armed Forces.

In addition, Klaipėda was an autonomous region within Lithuania from 1923 to 1939, with a different past, and its own cultural and religious identity. The ethnic composition of this region was significantly different from that of other Lithuanian regions. The Klaipėda region was dominated by representatives of German nationality and/or culture. The differences in ethnicity and the modern nationalism of the Lithuanian state caused tensions both in the army and the state. This article reviews the historiography that has analysed the various problems related to the service of national minorities in the Lithuanian army between the wars. The most frequent and the most focused in the historiography have been the most numerous national communities, namely the Jews and the Germans. The role of the Goths (Belarusians), who served for a short time in the Lithuanian army in ethnically based units, was exceptional.

The historiography related to the analysis of the problems of the service of national minorities in the Lithuanian Armed Forces is contextualised in this article within the general background of the historiography of national minorities in the inter-war period. In this way, it highlights that military service is only one and certainly not the main aspect of the history of national minorities in the interwar period that has attracted historians' attention. First, the article discusses the historiography related to the national minorities of interwar Lithuania, their uniqueness and the problem of integration.

The article presents the historiography focusing on the analysis of the service of national minorities in the Lithuanian army. Three national groups have been analysed most extensively, namely, Jews, Goths (Belarusians) and Germans. Although other national minorities - Poles, Russians, Latvians, etc. - also served in the army. The case of the Goths (Belarusians) is exceptional, as national military units were formed on the basis of this nationality in the Lithuanian army. Jews and Germans were notable for their relative abundance (compared to other ethnic groups). The Germans were unique in that from 1930 onwards men from the autonomous Klaipėda region were conscripted into the Lithuanian army. This posed new challenges and problems for the Lithuanian state, the young men and the German government. Not all of the problematic issues have been extensively and deeply explored and revealed in the historiography. Therefore, the presentation of the historiography helps to identify the most problematic aspects for future research on the military history of Lithuania.